

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 8 «ΑΦΕΤΗΡΙΣ»
Γεώργιος Α. Πανέτσος
- 12 ΟΙ ΣΠΗΛΙΕΣ ΤΗΣ ΑΪΑΝΤΑ & ΤΗΣ ELLORA
ΜΑΗΑΡΑΣΗΤΡΑ - ΙΝΔΙΑ, 2^{ος} ΑΙΩΝΑΣ Π.Χ.
Μυρτώ Μήλιου
- 18 ΚΕΝΟΤΑΦΙΟ ΤΟΥ ISAAC NEWTON, ÉTIENNE-LOUIS BOULLÉE
ΟΥΤΟΠΙΑ (ΟΥ-ΤΟΠΟΣ), 1784
Νικόλαος-Ίων Τερζόγλου
- 24 ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ SKOGSKYRKOGÅRDEN,
GUNNAR ASPLUND & SIGURD LEWERENTZ
ΣΤΟΚΧΟΛΜΗ - ΣΟΥΗΔΙΑ, 1915-1940
Studio 2Pi Architecture / Παναγιώτης Παπασωτηρίου
- 30 ΚΑΤΟΙΚΙΑ SCHRÖDER, GERRIT RIETVELD
ΟΥΤΡΕΧΤΗ - ΟΛΛΑΝΔΙΑ, 1924
Μυρτώ Κιούρτη
- 34 VILLA TUGENDHAT, MIES VAN DER ROHE
BRNO - ΤΣΕΧΙΑ, 1929-1930
Κώστας Τσιαμπάος
- 40 ΚΤΗΡΙΟ ΜΑΓΕΙΡΕΙΩΝ, ΠΛΥΝΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΤΩΝΩΝ
& ΜΕΓΑ ΛΑΪΚΟΝ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΝ ΤΟΥ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ ΣΩΤΗΡΙΑ,
ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΓΕΩΡΓΑΚΟΠΟΥΛΟΣ & ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΘΗΝΑ - ΕΛΛΑΔΑ, 1936
Γιάννης Καρύδης, Μαρία Τζώρα
- 46 CASA COME ME (CASA MALAPARTE),
CURZIO MALAPARTE - ADALBERTO LIBERA
CAPRI - ΙΤΑΛΙΑ, 1937
Αριστοθήκη Ευτεκτονικής / Αριστοτέλης Δημητρακόπουλος
- 54 DANTEUM, GIUSEPPE TERRAGNI
ΡΩΜΗ - ΙΤΑΛΙΑ, 1942
Γιάννης Καραχάλιος

- 60 **ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ, ΤΑΚΗΣ ΖΕΝΕΤΟΣ**
1952-1962
Κωνσταντίνος Δασκαλάκης
- 66 **Ο ΚΗΠΟΣ ΤΩΝ ΓΛΥΠΤΩΝ, CARLO SCARPA**
ΒΕΝΕΤΙΑ - ΙΤΑΛΙΑ, 1952
Petràs Architecture Studio / Τσαμπίκος Πετράς
- 70 **Η ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ, ALISON & PETER SMITHSON**
ΕΚΘΕΣΗ DAILY MAIL IDEAL HOME,
ΛΟΝΔΙΝΟ - ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ, 1955-1956
Griik Architects / Κωνσταντίνος Γρίβας, Νατάσα Κυριακίδη
- 76 **‘SOY CUBA’, ΜΙΚΗΑΙΛ ΚΑΛΑΤΟΖΟΒ**
1957
Deca Architecture / Αλέξανδρος Βαΐτσος, Carlos Loperena, Έλενα Ζαμπέλη
- 80 **ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΦΙΞ, ΤΑΚΗΣ ΖΕΝΕΤΟΣ**
ΑΘΗΝΑ - ΕΛΛΑΔΑ, 1957-1963
Στέλιος Γιαμαρέλος
- 86 **ΚΤΗΡΙΟ ΣΥΝΑΥΛΙΩΝ, ΧΟΡΟΔΡΑΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ**
ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΑΘΗΝΩΝ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΘΗΝΑ - ΕΛΛΑΔΑ, 1959-1967
Tense Architecture Network / Τηλέμαχος Ανδριανόπουλος,
Κώστας Μαύρος, Θάνος Μπαμπανέλος
- 92 **NO-STOP CITY, ARCHIZOOM ASSOCIATI**
1966-1972
Πλάτων Ησαΐας
- 100 **ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΣΤΗΝ ΚΛΙΡΡΑΝ, SIGURD LEWERENTZ**
ΚΛΙΡΡΑΝ - ΣΟΥΗΔΙΑ, 1966
ArTA / Θάνος Αθανασόπουλος
- 104 **ΗΦΑΙΣΤΕΙΑΚΗ ΒΑΣΗ ΤΟΥ ΒΛΟΦΕΛΔ, KENNETH HUGO ADAM**
PINEWOOD STUDIOS - IVER HEATH - ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ, 1966
Ldlr / Λεωνίδα Παπαλαμπρόπουλος
- 110 **ΟΙ ΠΙΣΙΝΕΣ ΤΗΣ ΠΑΛΙΡΡΟΙΑΣ, ÁLVARO SIZA VIEIRA**
LEÇA DA PALMEIRA - ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ, 1966
Κωσταντής Κίζης
- 114 **ΔΥΟ ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ ΣΤΟ ΨΥΧΙΚΟ, ΣΕΒΑ ΚΑΡΑΚΩΣΤΑ & ΖΩΗ ΣΑΜΟΥΡΚΑ**
ΑΘΗΝΑ - ΕΛΛΑΔΑ, 1967 & 1999
Σοφία Τσιράκη

- 122 **ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ BAGSVÆRD, JØRN UTZON**
ΚΟΠΕΓΧΑΓΗ - ΔΑΝΙΑ, 1968-1976
YolkStudio / Μανώλης Ηλιάκης
- 128 **ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΤΟΥ ΣΑΟ ΠΑΟΛΟ, JOÃO VILANOVA ARTIGAS**
ΣΑΟ ΠΑΟΛΟ - ΒΡΑΖΙΛΙΑ, 1969
Γιάννης Κιτάνης
- 134 **ΤΟ ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙ ΤΟΥ ΡΟΤΗΚΟ, MARK ROTHKO - PHILIP JOHNSON**
- HOWARD BARNSTONE, EUGENE AUBRY
ΧΙΟΥΣΤΟΝ - ΗΠΑ, 1971
Ειρήνη Τσααχρέλια
- 138 **ISAMU NOGUCHI GARDEN MUSEUM, ISAMU NOGUCHI**
ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ - ΗΠΑ, 1974-1985
LoT / Λεωνίδα Τραμπούκης, Ελένη Πεταλωτή
- 142 **SPLITTING, GORDON MATTA-CLARK**
NEW JERSEY - ΗΠΑ, 1974
Askarchitects / Αλεξάνδρα Στράτου, Στέλλα Κωνσταντινίδη
- 146 **CONICAL INTERSECT, GORDON MATTA-CLARK**
ΠΑΡΙΣΙ - ΓΑΛΛΙΑ, 1975
Χριστίνα Βασιλοπούλου, Ιουλία Ηλιάδη
- 152 **ΚΑΤΟΙΚΙΑ AZUMA, TADAO ANDO**
ΟΣΑΚΑ - ΙΑΠΩΝΙΑ, 1975-1976
Δημήτρης Θωμόπουλος
- 156 **SESC POMPÉIA, LINA BO BARDI**
ΣΑΟ ΠΑΟΛΟ - ΒΡΑΖΙΛΙΑ, 1977-1986
AREA / Στέλλα Δαούτη, Γιώργος Μητρούλιας, Μιχάλης Ραυτόπουλος
- 160 **THE LIGHTNING FIELD, WALTER DE MARIA**
CATRON COUNTY - NEW MEXICO - ΗΠΑ, 1977
Στέλλα Παντελιά
- 164 **ΚΑΤΟΙΚΙΑ GEHRY, FRANK GEHRY**
ΚΑΛΙΦΟΡΝΙΑ - ΗΠΑ, 1977-1978
React Architects / Νατάσσα Δεληγιάννη, Γιώργος Σπυρίδωνος
- 168 **ΣΠΙΤΙ ΔΙΑΚΟΠΩΝ ΣΤΟ ΔΙΑΚΟΦΤΟ,**
ΝΙΚΟΣ ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗΣ, HEIDI ΧΑΤΖΗΜΙΧΑΛΗ-SCHWARZ
ΔΙΑΚΟΦΤΟ - ΕΛΛΑΔΑ, 1978
Hharchitects / Νικήτας Χατζημιχάλης, Ιωάννα Χολέβα

- 172 ΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ, OSWALD MATHIAS UNGERS
ΦΡΑΓΚΦΟΥΡΤΗ - ΓΕΡΜΑΝΙΑ, 1979-1984
Cosmos / Θανάσης Μάνης, Γιώργος Πανταζής, Ηλίας Πίτσιος
- 178 ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΤΟΥ ΠΟΡΤΟ, ÁLVARO SIZA VIEIRA
ΠΟΡΤΟ - ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ, 1985-1996
Κωνσταντίνος Παπαδημητρακόπουλος
- 182 ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΧΝΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ,
ΟΜΑ / REM ΚΟΟΛΗΑΑΣ
ΚΑΡΛΣΡΟΥΗ - ΓΕΡΜΑΝΙΑ, 1989
Χάρης Μπίσκοκς
- 186 PASSAGES - ΤΟΠΙΑΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΜΝΗΜΕΙΟ
ΓΙΑ ΤΟΝ WALTER BENJAMIN, DANI KARAVAN
ΡΟΡΤΒΟΥ - ΙΣΠΑΝΙΑ, 1990-1994
Αριάδνη Βοζάνη
- 194 ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΕΠΙΠΛΩΝ ΣΤΗ ΝΕΑ ΚΗΦΙΣΙΑ, ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΚΡΟΚΟΣ
ΑΘΗΝΑ - ΕΛΛΑΔΑ, 1990-1996
Γεωργία Δασκαλάκη, Γιάννης Παπαδόπουλος
- 200 ΠΟΛΥΧΡΗΣΤΙΚΟ ΓΥΜΝΑΣΤΗΡΙΟ, LIVIO VACCHINI
ΛΟΣΟΝΕ - ΕΛΒΕΤΙΑ, 1990-1997
AVW-Architecture / Αγγελική Αθανασιάδου, Κατερίνα Βασιλάκου
- 206 ΠΡΟΣΘΗΚΗ ΜΟΥΣΕΙΟΥ VAN GOGH & MUSEUMPLEIN,
ΚΙΣΗΟ ΚΥΡΟΚΑΒΑ & SVEN-INGVAR ANDERSSON
ΑΜΣΤΕΡΝΤΑΜ - ΟΛΛΑΝΔΙΑ, 1990-1999
Δήμος Μωουσιιάδης, Xt architecture studio / Χάρης Τσίτσικας
- 210 ΚΤΗΡΙΟ ΤΗΣ RED ELÉCTRICA DE ESRAÑA, MARIANO ΒΑΥΟΝ
ΣΕΒΙΛΛΗ - ΙΣΠΑΝΙΑ, 1992
Mab architects / Branko m. Berlic, Franky Antimisiaris
- 216 (ΝΕΚΡΟ)ΤΑΦΕΙΟ FÜRSTENWALD,
ΚΙΕΝΑΣΤ & VOGT LANDSCHAFTSARCHITEKTEN
CHUR - ΕΛΒΕΤΙΑ, 1992-1996
Δέσποινα Ζαβράκα
- 222 ΒΙΒΙΛΑΚΗ 15: ΚΑΤΟΙΚΙΑ & ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟ ΓΡΑΦΕΙΟ ΣΤΑ ΧΑΝΙΑ,
ΜΑΡΙΟΣ-ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΝΙΚΗΦΟΡΙΑΔΗΣ, ΔΑΝΑΗ ΣΚΑΡΑΚΗ
ΧΑΝΙΑ - ΕΛΛΑΔΑ, 1994
Αγάπη Πρώιμου

- 228 SENDAI MEDIATHEQUE, TOYO ITO
SENDAI - ΙΑΠΩΝΙΑ, 1995-2001
K&K Architects / Κατερίνα Κοτζιά, Κορίνα Φιλοξενίδου
- 232 ΕΘΝΙΚΟ ΠΕΡΙΠΤΕΡΟ ΤΗΣ ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΧΡΟ '98,
ÁLVARO SIZA VIEIRA
ΛΙΣΣΑΒΩΝΑ - ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ, 1998
0-2 / Βάλια Φούφα
- 238 ΠΟΔΗΛΑΤΟΣΤΑΣΙΟ, VMX ARCHITECTS
ΑΜΣΤΕΡΝΤΑΜ - ΟΛΛΑΝΔΙΑ, 1998-2001
Σοφία Βυζοβίτη
- 244 ΚΕΝΤΡΟ IVAR AASEN, SVERRE FEHN
ØRSTA - ΝΟΡΒΗΓΙΑ, 2000
Aaiko arkitekter / Κωνσταντίνος Ιωαννίδης, Ισιδώρα-Αγγελική Κόλια
- 248 CHILEAN HOUSE 1, SMILJAN RADIĆ
RANCAGUA - ΧΙΛΗ, 2005-2006
SOUTH architecture / Χρυσόστομος Θεοδωρόπουλος, Ελένη Λιβάνη
- 254 APPLE STORE FIFTH AVENUE, BOHLIN CYWINSKI JACKSON
ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ - ΗΠΑ, 2006
Ήβη Διαμαντοπούλου
- 264 N HOUSE, SŪ FUJIMOTO
ΟΙΤΑ - ΙΑΠΩΝΙΑ, 2008
314 Architecture Studio / Παύλος Χατζηαγγελίδης
- 268 ΚΕΝΤΡΙΚΟΣ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ,
THEO HOTZ PARTNER
ΒΙΕΝΝΗ - ΑΥΣΤΡΙΑ, 2008-2014
Svstudio / Σίμος Βαμβακίδης
- 274 ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΓΙΑ ΕΝΑ ΝΕΑΡΟ ΖΕΥΓΑΡΙ, JUNYA ISHIGAMI + ASSOCIATES
ΤΟΚΙΟ - ΙΑΠΩΝΙΑ, 2010
Αλέξανδρος Γερούσης, Κατίτα Χρυσανθοπούλου
- 280 ΠΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΓΑΛΙΚΙΑΣ, EISENMAN ARCHITECTS
SANTIAGO DE COMPOSTELA - ΙΣΠΑΝΙΑ, 2011
Arch-hives / Γιώτα Αδηλενίδου
- 284 ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΤΑ ΙΩΑΝΝΙΝΑ, ΠΑΥΛΟΣ ΒΛΑΣΤΟΣ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ - ΕΛΛΑΔΑ, 2012
Vp architectural studio / Βίκη Πορίκη
- 289 ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΦΙΞ

1.

ΣΤΕΛΙΟΣ ΓΙΑΜΑΡΕΛΟΣ

Ότι ακολουθεί είναι η ιστορία της συνάντησης δύο τρελλών, η ιστορία της συνάντησης του Τάκη Ζενέτου με εμένα. Ο Ζενέτος φυσικά δεν μπορούσε να φανταστεί αυτή τη συνάντηση όταν δημοσίευσε το Φιξ στο περιοδικό Αρχιτεκτονική, το φθινόπωρο του 1963.¹ Από την άλλη, εγώ μια τέτοια συνάντηση μπορούσα μόνο να την ονειρευτώ, αφού εκείνος ήταν ήδη νεκρός όταν ξεκίνησα να ασχολούμαι με το έργο του, το φθινόπωρο του 2005. Η ιστορία αυτή μπορεί, λοιπόν, να διατηρεί την απόσταση και την ψυχρότητα που συναντά κανείς συχνά στο βλέμμα του ιστορικού. Θέλει, όμως, να φέρει μαζί της και αρκετή από τη φαντασία και την ευρηματικότητα της σκέψης του αρχιτέκτονα.

Καλύπτοντας χαρακτηριστικά ολόκληρη τη σχεδιαστική επιφάνεια, τα πρώτα σχέδια του Ζενέτου για τις όψεις του Φιξ δίνουν την εντύπωση ότι το κτήριο θα μπορούσε να επεκτείνεται επ' άπειρον. Το μαύρο που καλύπτει το φόντο των σχεδίων αυτών, όμως, δε σημαίνει και ότι ο Ζενέτος σχεδιάζει στο κενό. Έρχεται, ουσιαστικά, να καλύψει και να βοηθήσει το Φιξ να επεκτείνει το εργοστάσιό του, το οποίο είναι εγκατεστημένο εκεί ήδη για αρκετές δεκαετίες. Έχοντας ως δεδομένα τα σκληρά όρια της Συγγρού και της Καλλιρόης / Ιλισσού, ο Ζενέτος προβαίνει, έτσι, σε μια καθ' ύψος επέκταση του κτηρίου με έναν ευέλικτο σχεδιασμό που του επιτρέπει να την προχωρήσει σε φάσεις. Η λύση, που δίνει, συνοψίζεται στο εμβληματικό πια τοιχοπέτασμα το οποίο γεμίζει διαδοχικά με ελαφρομετόν και γυαλί, ενώ η ίδια ευέλικτη λογική της εισαγωγής

στοιχείων που μπορούν εύκολα να αντικατασταθούν περνά και στους εσωτερικούς χώρους του κτηρίου.

Την εποχή που ο Φιξ εγκαθιστά το εργοστάσιό του στις όχθες του Ιλισσού δεν υπάρχει ακόμη ούτε η Συγγρού, καθώς τότε είναι που διανοίγεται και η λεωφόρος, ούτε όμως και η πόλη. Η πόλη έρχεται σιγά-σιγά κι αυτή να απλωθεί στην περιοχή και, καθώς τα χρόνια περνούν, το Φιξ γίνεται κι αυτό τελικά μέρος του αστικού ιστού (εικ. 2).

Την εποχή που ο Ζενέτος σχεδιάζει το Φιξ, είναι ένας από τους ελάχιστους έλληνες αρχιτέκτονες, μαζί με τον Άρη Κωνσταντινίδη και τον Κωνσταντίνο Δοξιάδη, που απασχολεί ευρωπαϊκά περιοδικά, όπως το Architectural Design. Στην περιοδική στήλη των νέων από τον υπόλοιπο κόσμο, δημοσιεύονται τότε λίγα στοιχεία από το έργο του για την «ηλεκτρονική πολεοδομία». Ο συντάκτης του περιοδικού τονίζει τη σχέση αυτής της ουτοπίας του Ζενέτου με τις αντίστοιχες των Καταστασιακών του Constant Nieuwenhuys και του Yona Friedman.² Η ουσιαστική διαφορά είναι ότι ο Ζενέτος σχεδιάζει μια μελλοντική πόλη στην οποία δε θα υπάρχουν πια μετακινήσεις, αλλά όλα θα γίνονται από το δωμάτιό σου, όταν οι άλλες αντίστοιχες προτάσεις στόχευαν σε μία κατάσταση διαρκούς κινητικότητας. Αυτό ακριβώς ήταν, λοιπόν, το όραμα του Ζενέτου για την πόλη, το 1962, όταν έκτιζε το Φιξ. Η βασική του ιδέα ήταν ότι το κυκλοφοριακό πρόβλημα δε θα μας απασχολήσει πια, γιατί θα το λύσουμε με τις κρεμαστές του κατασκευές. Οι ίδιες αυτές κατασκευές θα απαντήσουν και στο μείζον πρόβλημα της εποχής, εκείνο του μεγάλου αριθμού, της διαρκούς, δηλαδή, αύξησης του πληθυσμού, που δεν συνοδεύεται από την αντίστοιχη αύξηση στην παραγωγή στέγης γι' αυτόν. Και σε αυτή την περίπτωση, η επιθυμητή ευελιξία επιτυγχάνεται με ένα πλέγμα που μπορεί να επεκταθεί κατά βούληση καθ' ύψος, μήκος και πλάτος, μέχρι να καλύψει ολόκληρη την ατμόσφαιρα του πλανήτη μας, προφανώς προτού χρειαστεί να μετοικήσουμε στους επόμενους πλανήτες.³

2.

3.

4.

Το όραμα φαντάζει μεγαλεπήβολο, ακόμη και για τα σημερινά δεδομένα, αλλά αυτό είναι πράγματι το διανοητικό περιβάλλον εντός του οποίου δουλεύει ο Ζενέτος όταν σχεδιάζει το Φιξ, δίνοντας κι εκεί έμφαση σε αυτό το χαρακτηριστικό της επιθυμητής ευελιξίας. Αυτό είναι κάτι που έκανε τη δουλειά του να ξεχωρίζει ήδη από τότε. Στη δική του ιστορία της Αρχιτεκτονικής της Σύγχρονης Ελλάδας (1966), ο Francois Loyer υποστηρίζει ότι ο Ζενέτος είναι ο καλύτερος σχεδιαστής εργοστασιακής αρχιτεκτονικής στη χώρα, γιατί έχει καταφέρει να απαντήσει στο πρόβλημα της ευελιξίας και της μεσοπρόθεσμης αλλαγής των χρήσεων, χωρίς να θυσιάζει το αισθητικό αποτέλεσμα, χάρις σε αυτή τη λύση με τις ευέλικτες όψεις που μπορούν να μεταβάλλονται παρακολουθώντας τις εξελίξεις.⁴

Βέβαια, όλα αυτά μπορεί να ακούγονται πολύ ωραία τη στιγμή που σχεδιάζονται. Ωστόσο, ο χρόνος περνάει, η πόλη γύρω από το Φιξ αναπτύσσεται κι αυτή καθ' ύψος, τα οράματα του Ζενέτου φαίνονται ανέφικτα και τη χρονιά που κλείνει το Φιξ, συμπτωματικά, αυτοκτονεί και ο αρχιτέκτονας του. Ο δημιουργός και το έργο του κλείνουν, έτσι, μαζί τον κύκλο τους (εικ. 3).

Αυτό που ακολουθεί μοιάζει, σήμερα, μάλλον με φάρσα σε σχέση με αυτά που οραματιζόταν ο ίδιος. Σταδιακά, αναπτύσσονται τρεις κατηγορίες αντιμετώπισης του θέματος «κλειστό Φιξ». Η πρώτη αντιμετωπίζει το εργοστάσιο ως κατεδαφίσιμα τετραγωνικά μέτρα που μπορούν, για παράδειγμα, να αποδοθούν ως πάρκο στην πόλη. Η δεύτερη το αντιμετωπίζει ως αξιοποιήσιμα τετραγωνικά μέτρα, με το Φιξ να μετατρέπεται εκεί σε ένα είδος βιοτεχνικού κέντρου. Η τρίτη είναι η πρόταση της Αττικό Μετρό, που τελικά επικρατεί, αντιμετωπίζοντάς το ως κάτι ενδιάμεσο. Προκειμένου να κατασκευαστεί ο σταθμός του μετρό, θα κατεδαφιστεί περίπου το μισό κτήριο, ενενήντα σχεδόν από τα εκατόν ογδόντα συνολικά μέτρα μήκους, αλλά, μόλις ολοκληρωθούν τα έργα, θα χτιστούν και πάλι τα πενήντα από τα ενενήντα κατεδαφισμένα μέτρα με βάση τα σχέδια του Ζενέτου. Ενώ οι ασκήσεις επί χάρτου καλά κρατούν, το κτήριο παραμένει ένα κουφάρι και το μόνο που γίνεται είναι ότι σταδιακά γεμίζει με τις γνωστές διαφημιστικές πινακίδες (εικ. 4).

Ένας γραφειοκρατικός κυκεώνας οδηγεί τελικά στον ακρωτηριασμό του κτηρίου, μολοντί υπήρξαν αντιδράσεις της διεθνούς αρχιτεκτονικής κοινότητας

5.

από φιγούρες, όπως ο Alberto Sartoris, ο Kenneth Frampton και, φυσικά, οι διαμαρτυρόμενοι έλληνες αρχιτέκτονες. Καθώς κανείς από αυτούς δεν μπορεί να σταματήσει τις εξελίξεις, που έχουν δρομολογηθεί, το μισό κτήριο κατεδαφίζεται (εικ. 5).

Στα δικά μου μάτια, η απίστευτη αυτή ιστορία του Φιξ φαινόταν σαν να έχει ξεπηδήσει από τις σελίδες των κόμικς, που διάβαζα μικρός, ή και από μια αρχιτεκτονική φαντασία σαν αυτή του Gordon Matta-Clark, που πειραματιζόταν κόβοντας κτήρια στη μέση. Έτσι και η γλώσσα, στην οποία επέλεξα να εκφράσω τις αρχιτεκτονικές μου ανησυχίες γύρω από το Φιξ, ήταν αυτή των κόμικς.

Όταν εγώ ξεκινώ να δουλεύω το θέμα, το 2005, έχει μόλις ανοίξει το νέο κτήριο της Εθνικής Ασφαλιστικής, λίγο πιο κάτω στη Συγγρού, και το Φιξ αναπολεί τις στιγμές που εκείνο ήταν ο βασιλιάς της πόλης. Με θλίψη διαπιστώνει ότι έτσι τεμαχισμένο, όπως στέκει τώρα, δεν είναι παρά ένα ακόμη συνηθισμένο κτήριο στο κέντρο της Αθήνας. Έχει, άλλωστε, τις ίδιες περίπου αναλογίες με το κτήριο που βρίσκεται διαγώνια απέναντί του. Καθώς, επίσης, έχει περάσει ο χρόνος και το κτήριο από κουφάρι έγινε εργοτάξιο για πολύ καιρό, το γήπεδό του έχει σταδιακά μετατραπεί σε ένα αστικό νησί και η ιδέα μου ήταν πάντα να προσπαθήσω, σε αντιστοιχία με το Ζενέτο, που όταν σχεδίαζε το Φιξ είχε ταυτόχρονα ένα συγκεκριμένο όραμα για την πόλη, να επανασυνδέσω αυτό το εργοστάσιο με μία πόλη που δεν ήταν ακόμα εκεί όταν σχεδιάστηκε το κτήριο. Αναπτύσσοντας τη σκέψη μου για το κτήριο και την πόλη σε κύκλους επεισοδίων σαν αυτά των σύγχρονων τηλεοπτικών σειρών, αρχίζω κι εγώ λοιπόν να εξετάζω εναλλακτικά σενάρια αξιοποίησής του.

Ο πρώτος κύκλος διατρέχεται από τον εξής περίεργο συλλογισμό: Αντί να αντιστέκεται εκ των προτέρων, γιατί να μη δοκιμάσει κανείς να δουλέψει ακριβώς με το ίδιο το αυτοκίνητο που κατασπαράζει το κτήριο, μετατρέποντάς το σε ένα αστικό νησί; Δε θα μπορούσε, τότε, όλος αυτός ο χώρος να αναπτυχθεί ως ένα τεράστιο πολυώροφο πάρκινγκ που θα εξυπηρετούσε όλη την επιβατική κίνηση του μετρό; Ή μάλλον, ακόμα καλύτερα, δε θα μπορούσε το ίδιο το Φιξ να διεμβολιστεί από τα αυτοκίνητα σε τέτοιο βαθμό που να καταλήξει να «ρουφήξει» μέσα του τον ανισόπεδο κόμβο που υπάρχει λίγο παρακάτω; Αν το Φιξ μπορούσε, πράγματι, να στεγάσει τις δαιδαλώδεις αυτές κινήσεις των αυτοκινήτων μέσα στον κτηριακό του όγκο, τότε θα κατάφερνε να αποδώσει πίσω στην πόλη ένα κομμάτι της Καλλιρόης και της Συγγρού, ξαναφέροντας στην επιφάνεια ακόμη και τον Ιλισσό. Παραδιδόμενο στο αυτοκίνητο, το Φιξ σταυρώνεται, προκειμένου να οδηγήσει στη σωτηρία της πόλης.

Ο δεύτερος κύκλος εκκινεί από τη διαπίστωση ότι το Φιξ ήταν πάντα ένας προπομπός για την πόλη, ένα σύμβολο που της έδειχνε το δρόμο προς τα εμπρός. Ο τρόπος που λειτουργούν αντίστοιχα κτήρια, σήμερα, είναι μέσα από τα έργα των αρχιτεκτονικών αστέρων, τα οποία εισάγουν δυναμικά πόλεις, όπως το Bilbao, στον παγκόσμιο τουριστικό χάρτη. Ας αναθέσουμε λοιπόν το Φιξ σε έναν από αυτούς τους αρχιτέκτονες, από εκείνους, όμως, που δεν έχουν ήδη κτίσει κάτι στην Αθήνα ως τώρα, όπως η Hadid, ο Libeskind, κ.λπ., να κάνει ό,τι του αρέσει.

Ο τρίτος κύκλος προσπαθεί να ξαναφέρει τη ζωή της πόλης στο Φιξ, επιχειρώντας να μετατρέψει το αστικό νησί σε «συνδετήρα» που φέρνει κοντά τις δύο όχθες της Συγγρού και της Καλλιρόης. Μπορεί το Φιξ να είναι προσβάσιμο από παντού, από πάνω κι από κάτω, από δεξιά κι από αριστερά; Αν βάζαμε κατοικίες στους τελευταίους ορόφους του και γέφυρες από τη μία όχθη στην άλλη στα δύο άκρα του, θα φέρναμε τον κόσμο να το διασχίζει προς όλες τις κατευθύνσεις.

Ένα άλλο σενάριο, σε αυτόν τον κύκλο, ξεκινά από την περιγραφή του Φιξ ως «ξαπλωμένου ουρανοξύστη» στην πόλη. Εφόσον, όμως, έχουν αλλάξει τόσο πολύ οι αναλογίες του κτηρίου μετά τη μεγέθυνση της πόλης και τη δική του τμηματική κατεδάφιση, δε θα έπρεπε και το Φιξ σήμερα να ανακτούσε το σχετικό μέγεθος που είχε για την πόλη τότε; Το σενάριο αυτό εκδιπλώνεται, λοιπόν, ως μια σειρά ογκομετρικών ανακατατάξεων που είτε κόβουν το εναπομείναν τμήμα του κτηρίου στη μέση, είτε το ανεβάζουν σε διπλό ύψος, είτε του δίνουν διπλό μήκος κ.ο.κ., ώστε να ανακτηθεί η ίδια σχέση αναλογίας του κτηριακού όγκου με την πόλη που το περιβάλλει.

Ο τέταρτος κύκλος ξεκινάει με μια χρονολογική καταγραφή των φάσεων από τις οποίες έχει περάσει το κτήριο, από τις τρεις επεκτάσεις που είχαν ήδη πραγματοποιηθεί πριν αναλάβει τη δουλειά ο Ζενέτος, μέχρι και την περίοδο της διαφημιστικής αφίσας που ακολουθεί το κλείσιμο του εργοστασίου. Εκεί διαπιστώνεται ότι η περίοδος της αφίσας έχει διαρκέσει πολύ περισσότερο απ' ό,τι η ίδια η φάση του Ζενέτου, η οποία στην πραγματικότητα είναι από τις πιο βραχύβιες στη συνολική διάρκεια ζωής του κτηρίου. Αν η περίοδος της αφίσας

είναι από τις μακροβιότερες φάσεις της ζωής του κτηρίου, όμως, μήπως θα είχε νόημα να ασχοληθεί κανείς, λίγο πιο επισταμένα, με τον τρόπο που κυκλοφορεί η πληροφορία στην πόλη; Βλέποντας στο διαδίκτυο ανθρώπους να γράφουν «είδα στις αφίσες στο Φιξ ότι γίνεται αυτό στην πόλη», αλλά και άλλες προτάσεις που έγιναν στο μεταξύ και άρχισαν να αντιμετωπίζουν το κτήριο ουσιαστικά ως επιφάνεια προβολής – ένα κουφάρι το οποίο έχει σταδιακά φαγωθεί, για να μείνει ένας σκελετός που στηρίζει μόνο διαφημίσεις–, αναρωτιόμουν αν θα είχε νόημα να άφηνε κανείς τελικά την πληροφορία να καταλάβει το κτήριο και μάλιστα να επεκταθεί και προς το σταθμό του μετρό. Όλος αυτός ο ελεύθερος διάτρητος όγκος θα μπορούσε κατόπιν να αξιοποιηθεί αρχιτεκτονικά, ώστε το κτήριο να μετατραπεί σε ένα τεράστιο πανώ ενημέρωσης ολόκληρης της πόλης.

Ο πέμπτος κύκλος επεισοδίων εκκινούσε από τα σκίτσα του Ζενέτου για την ηλεκτρονική πολεοδομία. Σε αυτά συμπεριλαμβανόταν κι ένα που προδιέγραφε τη μετάβαση από την παλιά φάση της πόλης στην καινούργια. Σκεφτόμουν, τότε, ότι το Φιξ θα μπορούσε να λειτουργήσει σαν ένα τέτοιο πολεοδομικό πειραματόζωο, ως το μεταβατικό κουφάρι στο οποίο θα μπορούσε σιγά–σιγά να ελεγχθεί, αν θα μπορούσε πραγματικά η ίδια η πόλη να ακολουθήσει το δρόμο που οραματιζόταν ο Ζενέτος.

Με όλες αυτές τις διαδοχικές εναλλακτικές αναγνώσεις και ακραίες προτάσεις προσπάθησα, λοιπόν, να διευρύνω το πεδίο της συζήτησης για το αρχιτεκτονικό ερείπιο που ήταν, τότε, το Φιξ.

Αυτή η ιστορία τελειώνει πάνω σε αυτό το καράβι των τεράτων και των φαντασμάτων που είναι ο Ζενέτος με τους οραματισμούς του. Γερμένο στην πλώρη, το μεταλλαγμένο πράγμα που είναι το Φιξ, το ρωτάει αγωνιωδώς, τι πιστεύει ο ίδιος ότι μπορεί να γίνει με την περίπτωσή του, και ο Ζενέτος του απαντά: «Μολονότι οι νόμοι που διέπουν τις αρχιτεκτονικές σπουδές λένε ότι μπορεί να βρεθεί μια λύση στο πρόβλημά σου, οι νόμοι που διέπουν τις ιστορίες λένε ότι έχεις πολύ περισσότερο ενδιαφέρον ως τέρας».

Εγώ βέβαια δε σταμάτησα εκεί, αλλά συνέχισα και έκανα τη δική μου πρόταση για το κτήριο.⁵ Εκείνη, όμως, είναι μια άλλη ιστορία κι αυτή ήταν μονάχα μια παρουσίαση για το Φιξ ως αφετηρία, όχι γι' αυτό στο οποίο κατέληξα τελικά εγώ.

[1] Τάκης Χ. Ζενέτος & Μιχάλης Χ. Αποστολίδης, "Εργοστάσιο Ζυθοποιίας στην Αθήνα", *Αρχιτεκτονική*, No. 41, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 1963, σσ. 10–16

[2] "World News, Greece: Spatial Urbanism", *Architectural Design*, No. 5, 1964, σ. 207

[3] Τάκης Χ. Ζενέτος, "Η πόλη και η κατοικία στο μέλλον: Η πολεοδομία στον χώρο – Μελέτη 1962", *Αρχιτεκτονική*, No. 42, Νοέμβριος – Δεκέμβριος 1963, σσ. 48–55

[4] François Loyer, *L' Architecture de la Grèce Contemporaine*, Διδακτορική διατριβή: Université de Paris, Faculté des Lettres et Sciences Humaines, 1966, σ. 1043

[5] Στέλιος Παμαρέλος, *City-Fix: Από τον Φιλόπαιπο στον Αρδηττό*, Διπλωματική εργασία στη Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ, επιβλέπων: Δ. Ν. Καρύδης, Φεβρουάριος 2007. Βλ. <<https://www.youtube.com/watch?v=P11rpfakXb4>> και <https://issuu.com/stelios_giama/docs/giamarelos_thesis_ntua_2007> ανάκτηση 21. 07. 2016

ΚΕΙΜΕΝΑ ΕΒΔΟΜΗΝΤΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΗΣ ΜΟΡΦΗΣ

ΜΥΡΤΩ ΜΗΛΙΟΥ // ΝΙΚΟΛΑΟΣ-ΙΩΝ ΤΕΡΖΟΓΛΟΥ // STUDIO 2PI ARCHITECTURE //
 ΜΥΡΤΩ ΚΙΟΥΡΤΗ // ΚΩΣΤΑΣ ΤΣΙΑΜΠΑΣ // ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΥΔΗΣ, ΜΑΡΙΑ ΤΖΩΡΑ //
 ΑΡΙΣΤΟΘΗΚΗ ΕΥΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ // ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΧΑΛΙΟΣ // ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΟΣ
 ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ // PETRAS ARCHITECTURE STUDIO // GRIIK ARCHITECTS // DECA
 ARCHITECTURE // ΣΤΕΛΙΟΣ ΓΙΑΜΑΡΕΛΟΣ // TENSE ARCHITECTURE NETWORK
 // ΠΛΑΤΩΝ ΗΣΑΪΑΣ // ARTA // LDLP // ΚΩΣΤΑΝΤΗΣ ΚΙΖΗΣ // ΣΟΦΙΑ ΤΣΙΡΑΚΗ //
 YOLKSTUDIO // ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΙΤΑΝΗΣ // ΕΙΡΗΝΗ ΤΣΑΧΡΕΛΙΑ // LOT //
 ASKARCHITECTS // ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, ΙΟΥΛΙΑ ΗΛΙΑΔΗ // ΔΗΜΗΤΡΗΣ
 ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΣ // AREA // ΣΤΕΛΛΑ ΠΑΝΤΕΛΙΑ // REACT ARCHITECTS //
 ΗΗΗARCHITECTS // COSMOS // ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ //
 ΧΑΡΗΣ ΜΠΙΣΚΟΣ// ΑΡΙΑΔΝΗ ΒΟΖΑΝΗ // ΓΕΩΡΓΙΑ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ, ΓΙΑΝΝΗΣ
 ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ // ANW-ARCHITECTURE // ΧΑΡΗΣ ΤΣΙΤΣΙΚΑΣ, ΔΗΜΟΣ
 ΜΟΥΣΙΑΔΗΣ // MAV ARCHITECTS // ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΖΑΒΡΑΚΑ // ΑΓΑΠΗ ΠΡΩΙΜΟΥ //
 K&K ARCHITECTS // O-2 - ΒΑΛΙΑ ΦΟΥΦΑ // ΣΟΦΙΑ ΒΥΖΟΒΙΤΗ // ΑΛΙΚΟ
 ΑΡΚΙΤΕΚΤΕΡ // SOUTH ARCHITECTURE // ΗΒΗ ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ // 314
 ARCHITECTURE STUDIO // SVSTUDIO // ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΓΕΡΟΥΣΗΣ, ΚΑΤΙΤΑ
 ΧΡΥΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ // ARCH-HIVES // VP ARCHITECTURAL STUDIO